

О.О БІЛІОВСЬКА. Р.Г МАЙСТРО
ОСОБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті проведено дослідження сучасного стану, потреб та основних тенденцій розвитку українського підприємницького сектору під час повномасштабної російської військової агресії проти України. Визначено, що наразі економічна ситуація є надзвичайно складною, адже значна кількість підприємств призупинили свою діяльність на початку війни й більшість з них, майже через рік з дня запровадження воєнного стану в країні, ще не відновили роботу повною мірою. З'ясовано, з якими проблемами та суперечностями стикаються українські підприємці від початку російської військової агресії проти України в умовах, коли війна змусила багатьох підприємців ухвалювати швидкі та важкі рішення щодо функціонування власного бізнесу, а саме: відтік (втрата) персоналу; значна зміна структури попиту та пропозиції (виробництва); втрата ринків постачання та збуту; руйнування економічної структурованості через порушення ланцюжків створення доданої вартості та логістичних проблем. Підкреслено важливість та необхідність державної підтримки підприємницької діяльності в умовах війни в країні, як необхідного джерела надходжень до бюджетів всіх рівнів та важливої складової протидії агресору та досягнення перемоги. Охарактеризовано особливості державної підтримки підприємницької діяльності в умовах запровадженого воєнного стану в Україні. Запропоновано напрями державного регулювання підприємницької діяльності в умовах запровадженого воєнного стану в Україні. Визначено особливості підприємницької діяльності та перспективи її розвитку в короткостроковій та середньостроковій динаміці. Доведено, що дерегуляція підприємницької діяльності сприятиме забезпеченню необхідного рівня економічної безпеки нашої країни в умовах воєнного стану та дозволить наблизити перемогу України у війні з агресором.

Ключові слова: підприємницька діяльність; воєнний стан; державне регулювання; дерегуляція підприємницької діяльності; релокація

O. BILOVSKA. R. MASTRO
FEATURES OF BUSINESS ACTIVITY UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

The article examines the current state, needs and main trends of the development of the Ukrainian business sector during the full-scale Russian military aggression against Ukraine. It was determined that the current economic situation is extremely difficult, because a significant number of entrepreneurs suspended their activities at the beginning of the war, and most of them, almost a year after the introduction of martial law in the country, have not yet fully resumed work. It has been clarified what problems and contradictions Ukrainian entrepreneurs face since the beginning of the Russian military aggression against Ukraine in the conditions when the war forced many entrepreneurs to make quick and difficult decisions regarding the functioning of their own business, namely: outflow (loss) of personnel; a significant change in the structure of supply and demand (production); loss of supply and sales markets; destruction of economic structuring due to disruption of chains of added value creation and logistical problems. The importance and necessity of state support of entrepreneurial activity in the conditions of war in the country is emphasized, as a necessary source of income for budgets of all levels and an important component of countering the aggressor and achieving victory. The peculiarities of state support for entrepreneurial activity in the conditions of the introduced martial law in Ukraine are characterized. The directions of state regulation of business activity in the conditions of the introduced martial law in Ukraine are proposed. Features of entrepreneurial activity and prospects for its development in short-term and medium-term dynamics are determined. It has been proven that the deregulation of business activity will contribute to ensuring the necessary level of economic security of our country in the conditions of martial law and will bring closer the victory of Ukraine in the war with the aggressor.

Keywords: entrepreneurial activity; martial law; state regulation; deregulation of business activity; relocation

Вступ. Підприємницька діяльність є надзвичайно важливою складовою економічного зростання. Завдання з підтримки та розвитку підприємництва, які стоять перед державою, вимагають значних зусиль. За підсумками 2021 р. частка малого підприємництва у ВВП України становила 16%, і це при тому, що в розвинених країнах зазначений показник становить понад 50% [1]. Тобто, підприємництво було, є і залишатиметься в майбутньому основною рушійною силою економічного розвитку країни та одним із пріоритетних завдань органів державної влади та місцевого самоврядування. Підтримка розвитку підприємництва сприяє стабільності та розвитку будь-якої країни, як в мирний час, так і в умовах війни. І в сучасних умовах зазначена ситуація, на жаль, є актуальною для України, де через російську військову агресію запроваджено в країні воєнний стан.

Аналіз стану питання. В умовах запровадженого в Україні воєнного стану для підтримки обороноздатності країни та забезпечення її перемоги у війні надзвичайно гостро постає питання підтримки процесів соціально-економічного розвитку. Для цього необхідно забезпечити належне функціонування підприємництва, мобілізувавши всі можливі внутрішні резерви, як державного, так і приватного секторів

економіки країни. Специфіка запровадженого воєнного стану в країні не дозволяє повною мірою використовувати традиційні способи та методи ведення підприємницької діяльності. Тому в умовах воєнного стану в Україні науковці, державні службовці, експерти та практики поки не дійшли спільної думки щодо єдиного теоретико-методичного та практичного підходів до формування та реалізації стратегії подальшого розвитку підприємницької діяльності.

Мета роботи. Метою статті є дослідження теоретичних і практичних засад підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні.

Аналіз основних досягнень і літератури. Дослідженням питань особливостей здійснення підприємницької діяльності займалася значна кількість вчених, таких як: Ануфрієва О., Котляревський О., Лагоцька Г., Лобойко С., Пальчевська Т., Проданова Л., Хавунка Т. та інші. Цими вченими було зроблено вагомий внесок у систематизацію особливостей підприємницької діяльності, побудову різних теоретичних та практичних підходів щодо шляхів подальшого розвитку бізнесу в країні. Однак, незважаючи на це, проблематику особливостей, способів і методів

здійснення підприємницької діяльності в умовах запровадженого воєнного стану в Україні науковці розвивають недостатньо і не вирішеними залишаються низка теоретичних і практичних питань, пов'язаних з визначенням напрямків подальшого розвитку підприємництва в умовах існуючих ризиків та загроз.

Викладення основного матеріалу дослідження. Згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з військовою агресією РФ проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р. в Україні було введено воєнний стан. При цьому військовому командуванню країни разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування належало запровадити та здійснити передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави [2], а одним з найважливіших напрямів цього є економічна сфера та бізнес-середовище, а, натомість, особливості підприємницької діяльності в умовах війни.

Тому не випадково, що 30 березня 2022 р. Уряд України напрацював дев'ять основних напрямів того, як Україна буде жити, працювати, накопичувати ресурси, захищатися та перемагати в умовах повномасштабної війни. Одним з таких пріоритетних напрямів державної політики в умовах воєнного стану є формування та реалізація «нової економічної політики», яка передбачає заходи зі скорочення податків, повну дерегуляцію бізнесу, скасування імпортного ПДВ й ввізного мита тощо [3].

Слід зазначити, що економічний розвиток України в останні роки характеризується негативними тенденціями, які викликані різними причинами. Так, реальний ВВП України у 2021 р. хоча і збільшився на 3,4% однак це відбулося на фоні низької порівняльної бази попереднього періоду, а саме, зниження ВВП країни на 3,8% у 2020 р. [4], що пов'язано із запровадженням карантинних заходів через пандемію та зниженням ділової активності підприємницького сектору. А вже за підсумками 2022 р. падіння ВВП країни оцінюється на рівні 30,4% ($\pm 2\%$), причиною якого стала війна в Україні [5].

Тобто у 2022 р., в умовах запровадженого воєнного стану економіка України не лише втратила значну частку потенціалу створення доданої вартості, але й зазнала суттєвих структурних змін, а саме:

- мільйони українців виїхало за кордон та перемістилися на захід України, тобто кількість економічно активного населення, залученого до створення доданої вартості, різко зменшилася;
- відбувся логістичний колапс економіки через блокаду морських портів, припинення авіаційного сполучення, зупинення автомобільного та

залізничного руху на території ведення бойових дій;

- наявність значних перешкод для ведення підприємницької діяльності (зменшення можливостей створення продукції та послуг через брак людських та матеріальних (фізичних) ресурсів; зменшення попиту в регіонах ведення бойових дій та прилеглих до них територій через відтік населення; фізична неможливість ведення бізнесу через бойові дії; неможливість збуту продукції на експорт через логістичні проблеми) [6].

Це призвело до відтоку (втрату) персоналу, до значних змін структури попиту та пропозиції (виробництва), було втрачено ринки постачання та збуту продукції, а також до руйнування економічної структурованості підприємницького сектору через порушення ланцюжків створення доданої вартості та логістичних проблем.

Отже, наразі економічна ситуація є надзвичайно складною, адже більшість підприємств призупинили роботу. Тому з метою покращення умов для функціонування бізнесу, а також з метою стимулювання відновлення бізнес-процесів український Уряд навесні 2022 р. розробив та запровадив дерегуляційні заходи та пільгові умови для ведення підприємницької діяльності.

Загалом, дерегуляція є універсальним та ефективним інструментом поживлення економічної діяльності. Суттєве зменшення адміністративного та податкового навантаження на підприємство дозволяє залишати більше коштів в обороті та мати додатковий ресурс на подолання викликів, які виникають в сучасних умовах. Тому на час війни держава частково лібералізувала та дерегулювала податкову та митну політику.

Так, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» містить кардинальні зміни щодо єдиного податку, зменшення ПДВ та акцизу на пальне, податкові стимули для великого бізнесу та благодійності [7].

Загалом, згідно з вищенаведеним законом, до таких державних дерегуляційних заходів з підтримки підприємницької діяльності в Україні в умовах воєнного стану відносяться наступні програми.

1. Працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (виплати по 6,5 тис. грн. на працівника, що є внутрішньо переміщеною особою протягом 2-х місяців після відповідної реєстрації в Дії чи Державній службі зайнятості).

2. Тимчасове переміщення підприємств з постраждалих під час війни регіонів (безкоштовний переїзд до нового місця перебування, допомога в підборі відповідних площ для розміщення виробництва, переміщення та розселення персоналу, підбір працівників в місці дислокації після переїзду).

3. Створення єдиної платформи цифрової взаємодії для допомоги в релокації бізнесу з метою допомоги переміщення бізнесу до нового місця перебування.

4. Кредитування підприємств за програмою «5-7-9%» (можливість отримання кредиту до 60 млн. грн.

будь-якому українському підприємству під 0% на час воєнного стану до 5 років).

5. Надання державних гарантій для забезпечення часткового виконання боргових зобов'язань за портфелем кредитів банків-кредиторів, що надаються суб'єктам господарювання мікро-, малого та середнього бізнесу.

6. Пільгове кредитування аграріїв до 50 млн. грн. терміном на 6 міс. для малих та середніх аграрних виробників з оборотом не більше 20 млн. євро / рік, в яких в обробітку до 10 тис. га землі.

7. Єдиний податок 2% від обороту без ПДВ (на період з 1 квітня 2022 р. до припинення / скасування дії воєнного стану права на використання спрощеної системи оподаткування бізнесу для ФОП та юридичних осіб з оборотом до 10 млрд. грн.).

8. Звільнення від сплати ЄСВ, штрафів, пені та перевірок по ЄСВ (для ФОП, осіб, що здійснюють незалежну професійну діяльність, для членів фермерських господарств).

9. Експорт в умовах воєнного стану (на деякі категорії товарів встановлені заборони експорту або посилена процедура отримання дозволу на експорт. Для інших категорій експортні процедури стали спрощеними з метою забезпечення частки міжнародного ринку, що звільнилась у зв'язку з санкціями проти російських та білоруських компаній) [8].

Слід зазначити, що вищезазначені дерегуляційні заходи сприяли тому, що поступово український бізнес повертається до життя. Сотні підприємств відновлюють роботу і держава цьому сприяє. Частина підприємств отримала достатньо великі державні оборонні замовлення та працюють у три зміни лише на перемогу. Однак, відновлюються галузі нерівномірно за регіонами через окупацію територій та ведення бойових дій. Найшвидше відновлювальні процеси відбуваються в областях, які знаходяться у західній частині країни – Львівській та Івано-Франківській, а найбільший попит є на фахівців у сфері послуг (торгівля, логістика, ресторани тощо).

Так, згідно опитування Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА), яке проводилося з 16 по 26 січня 2023 р., а участь у ньому взяли 100 топ-менеджерів членських компаній ЄБА, зафіксовано покращення відповідних показників порівняно з жовтнем 2022 р. Переважна більшість компаній наразі виплачують заробітні плати в повному обсязі – таких 89%, тоді як у жовтні 2022 р. їх було 78%, а у липні того ж року – лише 61%. При цьому, частка компаній, що скоротили розмір оплати праці, знизилася до 8% з 15% у жовтні та 21% у липні 2022 р. Тоді як частка тих, хто виплачує додаткові кошти, повернулася на рівень 25% після падіння в жовтні до 18% з 28% у липні 2022 р. Схожа динаміка і щодо звільнень: зниження до 5% із 7% у жовтні та 10% – у липні 2022 р. [9].

Крім того, всі компанії ЄБА, які взяли участь в опитуванні, працюють, тоді як у жовтні 2022 р. простоювали 3% з них. При цьому частка компаній, що працюють у повному обсязі, збільшилася до 54% після спричиненого першими ракетними обстрілами енергетичної інфраструктури просідання у жовтні до

44% з 49% у липні 2022 р. Також частка компаній, що обмежили географію діяльності, повернулася до рівня липня – 44% після її зростання до 51% у жовтні 2022 р. Ще однією реакцією на енерговідключення стало суттєве скорочення кількості тих, хто працює онлайн, – до 14% з 26% у жовтні та 18% – у липні 2022 р. Проте загалом, як зазначається в опитуванні, ситуація залишається складною.

Слід також зазначити, що за результатами опитування перебої з енергопостачанням очолюють антирейтинг актуальних викликів бізнесу в умовах воєнного стану. Також компанії скаржаться на перебої зі зв'язком та інтернетом, проблеми з бронюванням співробітників і виїздом за кордон. У 88% компаній є мобілізовані працівники, серед яких у 73% вони становлять до 10% штату, у 15% – 10-20% штату. Також у 39% компаній було мобілізовано критичних фахівців, переважно це IT-фахівці та інженери. У ЄБА зазначили, що внаслідок бойових дій 40% компаній зазнали безпосередніх втрат, адже 25% мають активи на окупованих територіях: переважно це обладнання, техніка, нерухомість, транспорт. При цьому 32% компаній повідомляють про втрати до \$1 млн., 36% – \$1-10 млн., 16% – понад \$10 млн. А щодо фінансової стабільності, то 27% компаній мають фінансові резерви на півроку (в жовтні 2022 р. таких було 26%), 23% (27%) – на рік та 36% (34%) – на рік і більше. Також, згідно з опублікованими даними, більшість компаній повідомили про падіння доходів у доларах США за підсумками 2022 р. Зокрема, 29% втратили до 20% доходів, 54% – 21% і більше, 6% опитаних повідомили про відсутність змін, а 11% – про зростання доходів. Такий результат виявився абсолютно протилежним довоєнним прогнозам і очікуванням бізнесу: до повномасштабного вторгнення 83% компаній ЄБА чекали на позитивну динаміку розвитку свого бізнесу в 2022 р. Також, майже вдвічі, порівняно з жовтнем 2022 р., збільшилася частка компаній, на діяльність яких вплинули ракетні атаки, – з 47% до 89% [9].

Доволі інформативним опитуванням щодо особливостей підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні є дослідження, яке було проведено Центром розвитку інновацій, Офісом з розвитку підприємництва та експорту, національним проєктом Дія.Бізнес та за підтримки: Міністерства цифрової трансформації, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Міністерства розвитку громад та територій, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, згідно з яким український бізнес, який у березні 2022 р. практично пережив зупинення діяльності через повномасштабне вторгнення, поступово відроджується та продовжує підтримувати країну на шляху до перемоги.

Так, липень 2022 р. став поворотним моментом, переломивши тренд ділової активності від негативного стану до позитивного. Тобто з липня кількість відкритих бізнесів перевищила кількість закритих. Ба більше, обсяг реєстрації нових бізнес-проектів перевищив 70% проти аналогічного періоду 2021 р. – у серпні та вересні 2022 р. з'явилося по більш ніж 23 000

нових суб'єктів підприємницької діяльності.

Також, дані, отримані дослідниками, яскраво свідчать про масштаби релокації бізнесу – біля 20%, а регіонами-лідерами з хостингу ВПО-бізнесів стали Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Дніпропетровська, Івано-Франківська області. Масштаби релокації за кордон складають не більше 2%, ще 2,5% підприємців – у роздумах щодо географії релокації. Тобто абсолютна більшість підприємців залишаються в країні. Україна також знаходиться на порозі нового тренду – податкової релокації. Якщо взяти за основу кількість лише активних юридичних осіб (які здавали фінансову звітність) до 24 лютого 2022 р., то масштаб податкової релокації становить понад 70 000 осіб. Це значний потенціал нових платників податків для одних місцевих бюджетів громад / регіонів і втрата – для інших. Оскільки це прямо впливає на бюджетну спроможність громад, то за платників податків, без перебільшення, вже розпочалася активна боротьба. Окрім того, згідно з дослідженням, 93% підприємців в умовах війни допомагають країні, а 67% – включилися у волонтерську діяльність [10].

Це свідчить про те, що Україна зберегла майже весь довоєнний підприємницький людський капітал і за певних умов зможе досить швидко повернути його до звичної бізнес-діяльності. А ще це свідчить про масштабну еволюцію культури бізнесу та зростання цінностей соціальної відповідальності.

Безумовно, очікувати на повноцінне відновлення українського бізнесу в 2023 р. не можна, адже навіть за умов припинення війни та перемоги України, не всім підприємцям вистачить часу для повноцінного відновлення. Адже навіть у безпечних областях компанії мають проблеми зі збутом, закупкою сировини та змінами, що викликає інфляція.

Тому, на думку експертів, суттєвим викликом подальшої відбудови України буде перекваліфікація працівників та інтеграція до ринку праці ветеранів, переселенців (ВПО) та біженців, які повертатимуться в країну. Разом з тим центри зайнятості пропонують українцям різні програми перекваліфікації, даючи їм можливість перекваліфікації та здобути нову затребувану на ринку спеціальність. Також Державний центр зайнятості спільно з Мінекономіки запустили програму «Національний кадровий резерв», а уряд планує розширити програму громадських робіт (проте наразі до неї залучено не так багато людей) [11].

Отже, вирішення існуючих проблем бізнесу в умовах запровадження воєнного стану в країні потребує наступних механізмів та інструментів державної політики у сфері підприємницької діяльності :

- розмежування економіки на період воєнного стану, тобто запровадження гібридної її моделі: з одного боку – планова економіка в частині військових потреб та військових товарів, а також, за потреби – життєво важливих товарів та послуг у тих місцях, де їх постачання обмежене; з іншого боку – акцент на максимальну лібералізацію підприємницької діяльності в частині забезпечення потреб населення, що є вагомим елементом сталості суспільства і вкрай

важливо в умовах війни;

- максимально можливе спрощення (лібералізація) державного регулювання підприємницької діяльності через лібералізацію Трудового законодавства; спрощення ринкового нагляду; скасування державного регулювання цін, окрім товарів спеціального призначення за окремим переліком; лібералізація податкового законодавства; автоматичне відшкодуванням ПДВ через електронну систему адміністрування; скасування ввізних мит на сировину, яка потрібна для виробництва українських товарів; спрощення проходження митного контролю критично важливими для країни товарами [12; 13];

- посилення відповідальності за ринкові змови та зловживання монополієм становищем, особливо щодо товарів та послуг першої необхідності та критично необхідних країні в умовах воєнного стану;

- в умовах блокади морських портів забезпечення максимально можливого експорту надлишків агропродовольчої та металургійної продукції залізницею через транспортні коридори ЄС;

- максимальне скорочення загальнодержавних видатків та перегляд Державного бюджету шляхом пошуку джерел покриття його дефіциту, в тому числі за рахунок міжнародних запозичень;

- надання державних грантів (разових виплат) підприємцям у сфері роздрібної торгівлі та інших видів мікробізнесу, які втратили на окупованих чи напівокупованих територіях власні активи (товари) з метою відновлення ними бізнесу в інших регіонах країни.

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що в останні роки економічний розвиток України характеризується негативними тенденціями, які викликані спочатку обмежувальними заходами для підприємницької діяльності в умовах пандемії, а з лютого 2022 р. через запровадження воєнного стану в країні у зв'язку з війною. Все це потребує відповідного реагування з боку органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів з метою забезпечення відповідних умов для здійснення підприємницької діяльності. Прийнятий пакет державних дерегуляційних новацій сприяв відновленню та активізації підприємницької діяльності після перших місяців катастрофічних втрат через військові дії в країні. В подальшому для забезпечення конкурентного розвитку бізнесу, дерегуляторні заходи з боку держави мають продовжуватися, адже кількість непотрібних, недоречних та застарілих норм в підприємницькій діяльності залишається значною. Все це, безумовно, сприятиме забезпеченню необхідного рівня не тільки економічної, а й національної безпеки в умовах воєнного стану, а підтримка підприємництва та його подальший розвиток дозволить наблизити перемогу України.

Список літератури

1. *Малий та середній бізнес в Україні дає 55% ВВП – Кабмін.* [Електронний ресурс]. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10596576-malyi-ta-seredniy-biznes-v-ukrajini-daye-55-vvp-kabmin.html>

2. Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні». [Електронний ресурс]. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
3. Дев'ять напрямків роботи Уряду в умовах повномасштабної війни. [Електронний ресурс]. URL : <https://chekassyrd.gov.ua/uryad-ukrayiny/2022/03/30/dev-yat-napryamkiv-roboty-uryadu-v-umovah-povnomasshtabnoyi-vijny/>
4. ВВП України у 2021 р. зріс на 3,4% – Держстат. [Електронний ресурс]. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/811845.html#:~:text=81>
5. Мінекономіки попередньо оцінює падіння ВВП в 2022 році на рівні 30,4%. [Електронний ресурс]. URL : <https://ukurier.gov.ua/uk/news/minekonomiki-poperedno-ocinyuye-padinnya-vvp-v-202/>
6. Щодо економічного становища в умовах воєнного стану та напрямів його покращення. [Електронний ресурс]. URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/377-economika-vv>
7. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану». [Електронний ресурс]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222120?an=271>
8. Хавунка Т. Українська економіка під час війни. Що далі? [Електронний ресурс]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/15/685810/>
9. Опитування Європейської Бізнес Асоціації зафіксувало покращення показників порівняно з жовтнем. [Електронний ресурс]. URL : <https://interfax.com.ua/news/economic/887983.html>
10. Лобойко С. Тримати оборону: як українські МСБ адаптувалися до війни. [Електронний ресурс]. URL : <https://mind.ua/openmind/20249028-trimati-oboronu-yak-ukrayinski-msb-adaptuvalisya-do-vijni>
11. Як війна вплинула на ринок праці: зарплати, попит, вакансії. [Електронний ресурс]. URL: <http://businessua.com/robota/81778yak-viina-vplinula-na-rinok-praci-zarplati-popit-vakansii.html>
12. Мотиваційний механізм розвитку підприємницької діяльності в економіці України: [монографія] / Л. В. Проданова, О. В. Котляревський; Черкаський державний технологічний університет. Черкаси. Видавець Пономаренко Р.В., 2019. 240 с.
13. Ануфрієва О. Л., Пальчевська Т. Г., Лагоцька Г. М. Підприємницька діяльність. Навчальний посібник / За наукового ред. О. Л. Ануфрієвої / Івано-Франківськ, «Лілея-НВ», 2014. 304 с.
- dated February 24, 2022 No. 64 "On the introduction of martial law in Ukraine". Available at: URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
3. Dev'yat' napryamkiv roboty Uryadu v umovah povnomasshtabnoyi viyny [Nine directions of the Government's work in conditions of full-scale war]. Available at: URL: <https://chekassyrd.gov.ua/uryad-ukrayiny/2022/03/30/dev-yat-napryamkiv-roboty-uryadu-v-umovah-povnomasshtabnoyi-vijny/>
4. VVP Ukrainy u 2021 r. zris na 3,4% – Derzhstat [Ukraine's GDP grew by 3.4% in 2021 - State Statistics Service]. Available at: URL: <https://interfax.com.ua/news/general/811845.html#:~:text=81>
5. Minekonomiky poperedn'o otsinyuye padinnya VVP v 2022 rotsi na rivni 30,4% [The Ministry of Economy preliminarily estimates the drop in GDP in 2022 at the level of 30.4%]. Available at: URL : <https://ukurier.gov.ua/uk/news/minekonomiki-poperedno-ocinyuye-padinnya-vvp-v-202/>
6. Shchodo ekonomichnoho stanovyscha v umovah voyennoho stanu ta napryamiv yoho pokrashchennya [Regarding the economic situation under martial law and directions for its improvement]. Available at: URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/377-economika-vv>
7. Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo diyi norm na period diyi voyennoho stanu» [The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the validity of norms for the period of martial law"]. Available at: URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222120?an=271>
8. Khavunka T. Ukrain's'ka ekonomika pid chas viyny. Shcho dali? [Ukrainian economy during the war. What's next?]. Available at: URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/15/685810/>
9. Opytuvannya Yevropeys'koyi Biznes Asotsiatsiyi zafiksuvalo pokrashchennya pokaznykiv porivnyano z zhovtnem [The survey of the European Business Association recorded an improvement in indicators compared to October]. Available at: URL : <https://interfax.com.ua/news/economic/887983.html>
10. Loboiko S. Trymati oboronu: yak ukrayins'ki MSB adaptuvalisya do viyny [Keeping up the defense: how Ukrainian SMEs adapted to the war]. Available at: <https://mind.ua/openmind/20249028-trimati-oboronu-yak-ukrayinski-msb-adaptuvalisya-do-vijni>
11. Yak viyna vplynula na ryнок pratsi: zarplaty, popyt, vakansiyi [How the war affected the labor market: wages, demand, vacancies]. Available at: URL: <http://businessua.com/robota/81778yak-viina-vplinula-na-rinok-praci-zarplati-popit-vakansii.html>
12. Motyvatsiynyy mekhanizm rozvytku pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti v ekonomitsi Ukrainy: [monohrafiya] / L. V. Prodanova, O. V. Kotlyarevs'kyy; Cherkas'kyy derzhavnyy tekhnolohichnyy universytet. [The motivational mechanism for the development of entrepreneurial activity in the economy of Ukraine: [monograph]]. Cherkasy. Vydavets' Ponomarenko R.V., 2019. 240 p.
13. Anufriyeva O. L., Pal'chevs'ka T. H., Lahots'ka H. M. Pidpryyemnyts'ka diyal'nist'. Navchal'nyy posibnyk / Za naukovoju red. O. L. Anufriyevoyi / [Entrepreneurial activity. Study guide]. Ivano-Frankivs'k, «Lileya-NV», 2014. 304 p.

Надійшло (received) 06.03.2023

References (transliterated)

1. Malyy ta seredniy biznes v Ukraini daye 55% VVP – Kabmin [Small and medium-sized businesses in Ukraine contribute 55% of GDP - Cabinet of Ministers]. Available at: URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10596576-maliy-ta-seredniy-biznes-v-ukrajini-daye-55-vvp-kabmin.html>
2. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. no 64 «Pro vvedennya voyennoho stanu v Ukraini» [Decree of the President of Ukraine

Відомості про авторів / About the Authors

Більовська Ольга Олександрівна (Bilovska Olha Oleksandrivna) – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної електронної комерції та готельно-ресторанної справи Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2808-5275>; e-mail: o.bilovska@karazin.ua

Майстро Руслана Григорівна (Maistro Ruslana Hryhorivna) - кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри економіки та маркетингу Національного технічного університету «ХП», м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3645-0279>; e-mail: Ruslana.Maistro@khp.edu.ua